

Nr 400.

Av herr **Lindhagen**, om politisk valrätt och valbarhet för
kvinna.

Rättsmedvetandets utveckling går i bredd med
erkännandet av kvinnans rättigheter.

Erik Gustav Geijer.

Västerlandets politik må förhäva sig och resa sig i motvärn huru mycket som helst. Inget våld av något slag lär kunna i längden förhindra att även i det politiska livet »andlig frihet för alla» måste en gång bliva kompassen för bemödandena att skapa en ny värld. Det svåraste är alltid att begynna med sig själv, politiska partier såväl som individer. Utan självövertunnelse förvärfvas varken befogenhet eller förmåga att kräva något också av andra. Allra minst skall någon utan en sådan god vilja lyckas uppbygga samhällen, som på varaktigt sätt nalkas något de gamla outsläckliga drömmarne om »en evig vår».

De härskande svenska partibildningarna stå främmande för detta viktiga spörsmål. Detta sammanhänger med hela det europeiska parlamentariska systemet sådant det under tidernas lopp uppbyggts på maktutövning och majoritetsvälde och ej på rättstillämpning och individuell kultur. Det har icke fallit någon av partiernas organisationer in, att politisk och ekonomisk frihet aldrig kan mot naturlagarnas anvisning skapas på ett bestående sätt utan ett samtidigt arbete för andlig frihet genom självuppfostran och föredöme. De ställa stora pockande anspråk på varandra, men knappast några på sig själva. De konservativa och liberala partiernas program iaktta också tystnad på denna punkt. Det socialdemokratiska programmet åter uttalar såsom en allmän grundsats, att partiet vill verka för att bereda ekonomisk och andlig frihet för alla samt jämna vägarna för alla fram till bröd, frihet och självansvar. Detta är dock en pappersbestämmelse. Även de partier, som kalla sig

för demokratiska, förbise som sagt ganska fullständigt, att den verkliga demokratiens måste organiseras först och främst i deras eget inre liv. Detta förbiseende vållar å andra sidan, att de även i sitt arbete för demokratiska statsformer ofta bliva försagda och sena till handling, försumma de psykologiska ögonblicken samt ägna otillräcklig uppmärksamhet och kraft åt det väsentliga. Demokrati blir mera en kostym, anlagd av vana vid vissa tillfällen, än något som vuxit in i sinnena och alltid gör sig gällande såsom något ofrånkomligt.

Statsförfattningarna, ehuru former, hava också uppgifter i den verkliga demokratiens tillblivelse. På dem beror mycket, i vad mån tillfälle skall kunna beredas för de andliga värdena att giva den vägledning, som tillkommer dem. Nydaningar i statsformerna måste möjliggöra och uppmuntra folkets uppfostran individuellt till självövertinnelse och kunskap samt socialt till samfundsanda och en på nämnda gåvor byggd självstyrelse.

I den nuvarande ofullkomligheten på detta område möter främst frånvaron av politisk rösträtt för kvinnorna. Om humanismen, det rätta namnet för den andliga frihetens rike, skall bliva något mera än ord, bör man även i statslivet förstå att det mänskliga enligt naturlagarna består av man och kvinna, av två lika berättigade ledande personligheter, som företräda envar sin sida av detsamma. Statslivets ensidigheter i det förflutna ha berott även därpå, att mänskligheten utåt varit ensidigt företrädd allenast av styrkans representant, mannen. Det är kanske därför allting slutar med blodbad såsom den enda utvägen för detta statsmannaskap.

Ingenting är ett så talande vittnesbörd därom som detta krig. Man och kvinna voro, enligt säggen, kamrater i paradiset, och efteråt ha de fått lida tillsammans i det dagliga livet. Det är tid att det vekare sinnet får intaga sin plats vid sidan av styrkan även i statslivet. En begynnelse till »människorna en god vilja» kan komma, när skapelsens symbolik fullbordas även i statslivet.

Mångfalden skäl för eller emot, som förr uppfyllt diskussionerna, böra därför kunna avföras från dagordningen. Må vi blott erinra oss huvuddragen av frågans innebörd.

Condorcet, den franske upplysningsfilosofen från 1700-talet, gav följande paroll: »Antingen har ingen människa medborgerliga rättigheter eller också hava alla det, och den som röstar mot en annans rätt på grund av dennes olikhet i religion, kön eller ras, har från denna stund avsvurit sig sin egen rätt».

I svenska riksdagen, för att taga ett anspråkslösare exempel, formu-

lerade vi saken år 1904 sålunda: »I korthet sagt bör kvinnan erhålla politisk rösträtt: *därför* att det är rättfärdigt mot henne och däremot orättfärdigt att utestänga hälften av folket från politiskt inflytande, *därför* att kvinnan, som har lika stora intressen att tillvarataga i samhället som mannen, bör själv bäst förstå att där bevaka sin egen rätt och sitt eget bästa, *därför* att hennes fallenheter otvivelaktigt i många avseenden äro olika med mannens, vilket förhållande från det allmännas synpunkt utgör en ytterligare bjudande anledning att låta dessa särskilda fallenheter komma till sin rätt och göra sig gällande, *därför* att härigenom skulle hennes medborgareanda stärkas, hennes självständighet och ansvarskänsla ökas samt hennes personliga anseende höjas, *därför* att samhället särskilt behöver den insats av medkänsla, sparsamhet och praktiskt sinne, som kvinnan antagligen skulle göra gällande i lagstiftningen och i statshushållningen samt *därför* att sålunda med ett ord det är till gagn för kvinnan och till gagn för samhället».

Må vi ej härmed över hövan idealisera förväntningarna av kvinnornas politiska rösträtt. Kvinnan är liksom mannen en relativ företeelse. Men hon är i alla fall en individ med vissa fallenheter och en obestriddig rätt att existera. Det är på dessa omständigheter det kvinnliga rösträttskravet grundas.

Kriget har nu givit kravet en universalitet, som borde kunna göra något intryck även i detta land. Kvinnorna taga sin del i lidandet och man måste fråga sig om icke detta är huvuddelen. Oräkneliga äro de försakelser, som änkor efter fallna krigare och deras barn få underkasta sig för att draga sig fram i livet på grusade förhoppningar. Tallösa äro de bekymmer andra miljoner kvinnor få underkasta sig under en generation, *därför* att krigsdödens skördar bland männen berövat dem möjligheterna av ett hem.

Kriget har givit exempel på vad kvinnorna duga till även inom männens arbetsområden och huru outhärliga de äro i samhället på alla sätt. I åkerbruket, handeln, kommunikationerna, kontoren, ämbetsverken, industrierna, barmhärtighetsinrättningarna, överallt ha de fått rycka in och fylla luckorna efter de mobiliserade och på samma gång fullgöra sitt arbete i hemmen under svårare förhållanden än förut.

Det kvinnliga släktet har verkligen nu dokumenterat sig såsom värdigt medborgarskapet och rätten att utöva dettas förpliktelser.

Genombrottet är också förberett. Politisk rösträtt har beviljats kvinnorna i: *Nordamerikas förenade stater*, Wyoming som territorium 1869 och som stat 1890, Colorado 1893, Utah 1895, Idaho 1896, Washington 1910, Californien 1911, Oregon, Kansas och Arizona 1912, Alaska

och Illinois 1913, Montana och Nevada 1914, *Australien*: Det australiska statsförbundet 1902, Nya Zeeland 1893, Sydaustralien 1895, Västaustralien 1900, Nya Syd-Wales 1902, Tasmanien 1902, Queensland 1905 och Victoria 1908, *de nordiska länderna*: Finland 1906, Norge 1907 partiell rösträtt och 1913 allmän rösträtt, Danmark och Island 1915, *Kanada*: provinserna Manitoba, Alberta, Saskatschewan och British Columbia 1916.

Anmärkningsvärt är att kvinnans politiska rösträtt vunnit anslutning och blivit genomförd först i nybyggareländer. Varhelst åter Europas gamla civilisation haft inflytande har frågan hållits tillbaka. De östra staterna i Nordamerika ha därför stått oberörda i det längsta av denna tidsrörelse. Man berättar att när frågan i västern till en början blivit nedröstad, har detta merendels skett med hjälp av de invandrande europeiska männens röster.

En annan företeelse är att inom Europa de minsta staterna gå i spetsen. Stormakternas kultur är kvantitativ, utmynnande i stora resurser på det ekonomiska och tekniska området. Dylika maktutvecklingar visa sig ofta benägna att förkväva den djupare andliga kulturen. Det är icke någon större begåvning utan oförvållad befrielse från de grova maktmedlens inflytande, som gör smärre nationer i åtskilligt till föregångare. I England har därför, trots landets frisinnade traditioner, striden om den kvinnliga rösträtten pågått oavgjord i ett halvt århundrade eller allt sedan frågan år 1866 väcktes i parlamentet av John Stuart Mill. I Sverige har rörelsen börjat tidigare än i de andra nordiska länderna eller redan år 1884, då Fredrik Borg motionerade om saken i riksdagen. Men vi hava ändock kommit efter på grund av att vi äro ett något större land med ett plutokratiskt statsliv och stormaktsminnen.

Nya landvinningar, förberedda mångenstädes redan före kriget, hägra med allt bestämdare konturer bortom en ny tids inbrytande böljegång. Den kvinnliga rösträtten är snart ett av kriget framvingat faktum även i England. Den i kvinnosaksfrågor efterblivna europeiska kontinenten undgår icke längre påminnelser om det oundvikliga, till och med i sina officiella instanser. I Holland synes rösträtt för kvinnor snart bliva genomförd. I franska, tyska och ungerska parlamenten göres den till föremål för uttalanden, som lämnas utan gensagor. Efter den ryska demokratiska organisationens och den nordamerikanska presidentens samtida utgjutelser mot en autokratisk författning i Europas mitt, har plötsligt bebådats en ny valrätt till preussiska parlamentet. Vad frånvaron av förstånd och rättskänsla i demokratisk konstitutionalism hitintills förhindrat, börjar nu fruktan för efterräkningar finna vara ound-

gängligt, och vad sålunda uttalats måste också infrias. Det torde ingalunda vara uteslutet att på grund av yttre och inre förhållandens psykologiska tryck, denna röstreform måste medtaga även kvinnorna. Slutligen har det stora undret i öster enligt telegram denna dag redan provisoriskt genomfört rösträtt även för kvinnor till den blivande ryska konstituerande församlingen. Detta provisorium kan mänskligt att döma knappast undgå att bli definitivt.

Det finns emellertid ett land, vars ledning och, låtom oss gärna säga det, även folk de stora händelserna runt ikring synas lämnat tämligen oberörda. Detta envetna hörn av mänskligheten heter Sverige. Under oavlatligt organiserande är det svenska folket nu så behärskat av funktionärer och byråkrati i alla former, att ingenting annat har talan i landet. Det synes kunna arta sig till, att vårt land i den närmaste framtiden blir ett litet enastående museum över förgången europeisk reaktion och slavsinne.

Under sådana förhållanden är det endast i sin ordning att svensk politik icke ens nu har något brinnande nit till övers för kvinnornas medborgarskap. Den kvinnliga politiska rösträtten, triumferande runt ikring oss, är fortfarande under det tredje krigsåret icke någon aktuell, oundgänglig, svensk politisk angelägenhet.

Denna sak har dock anspråk på att kunna få tala för sig själv även i vårt land liksom annorstädes och icke dragas ned till någon partifråga, då ju kvinnor finnas i alla partier och saken rör dem lika. Så var också en tid ganska mycket förhållandet. Men politiken har på grund av sin brist på idéer och sin begärelse att sätta ett partis framgång i makt och anseende framför samhällets och människornas, lyckats ruinera situationen för de svenska kvinnorna. Snålheten i politisk vidsynthet har även här bedragit visheten.

Det kan synas likgiltigt att nu återkalla i minnet dessa tilldragelser. Detta har emellertid sin betydelse såsom ett synnerligen belysande exempel på, huru det nuvarande odemokratiska och idealrädda systemet verkar. Mången kan taga lärdom därav för framtiden, och en återblick på försummelserna borde även göra sitt till för att väcka någon benägenhet att försona desamma.

•

Motionen år 1884 kom såsom en enstaka företeelse utan samband med annan på dagordningen då stående författningsreform. Den begärde omedelbart genomförande av rösträtt och valbarhet för kvinnor på de villkor som vore stadgade för män. Dessa villkor, tillämpade på kvin-

norna, skulle då i vida större utsträckning än för män utestängt kvinnor och nästan alla de gifta från rösträtt.

Ett visst frisinne och uppskattande av ideella värden gjorde sig då gällande även inom politiken, som behärskades av gamla lantmannapartiet. Motionen möttes i andra kammaren övervägande av sympatier, vilka visserligen ej heller behövde grumljas av någon farhåga för densamma. Konstitutionsutskottet stödde sitt avslag förnämligast på att från kvinnorna ej förnummits någon önskan efter rösträtt, fyra reserveranter yrkade bifall till valrätten, men skuro bort valbarheten, vari motionären förenade sig, och kammaren avsåg motionen med 53 röster mot 44, vilka senare avgåvos för reservationen.

Sedan låg frågan nere många och långa år. Under denna tid för-mörkades alltmer den politiska horisonten av reaktionära strömningar, framkallade av ekonomiska konjunkturer. Ett nytt lantmannaparti bildades till sist såsom representant för det nya i tiden och slutligen skedde en sammanslagning av båda partierna under det nya partiets segrande ledning.

Under dessa förhållanden blev en rösträttsreform, såsom den enda utvägen ur reaktionen, mer än förut aktuell. De demokratiska strävandena återkommo oavlätligt till denna sak. I följd därav och under intryck jämväl av den allmänna rösträttens landvinningar i andra länder blev saken till sist föremål även för regeringens, låt vara ovilliga, uppmärksamhet. Rösträttens utsträckning även till kvinnor kunde därvid icke undgå att någon gång komma på tal. Exempel från utlandet, om ock sparsamma, bidrogo även att rikta mångens tankar på saken. Någon avsevärd anslutning vann den dock ej.

Den kvinnorörelse, som samtidigt verkade i landet, hade i de konstitutionella frågorna närmast inriktat sig på den gifta kvinnans frigörelse från mannens målsmanskap och förbättringar av hennes rättsställning i övrigt. Många ansågo att denna sak måste lösas före röst-rättskravet. Annars äventyrades, befarade man, att den gifta ej komme med i reformen och detta var ej tilltalande. Därtill kom som sagt den vanliga skyggheten för en fråga, som ej påtagligen inträngt i det allmänna medvetandet och således av den genomsnittliga opinionen in-registrerades bland utopierna.

Emellertid uppgick föreningen för gift kvinnas äganderätt uti Fredrika Bremer-förbundet, vilket sysslade främst med ekonomiska frågor. Det bildades inom förbundet en lagkommitté, vilken skulle upp-taga föreningens mantel och propagera för de rättsliga kraven. Då nu utsträckt politisk rösträtt för män blev en alltmer brännande fråga, upp-

kom 1896 inom kommittén förslag att verka samtidigt även för kvinnornas rösträtt. Flertalet inom kommittén ansåg dock tidpunkten för sakens upptagande särdeles ogynnsam och förslaget förföll. År 1899 upptogs frågan ånyo inom kommittén. En ledamot förmäde sig visserligen av både principiella och praktiska skäl helst se att förverkligandet av politisk rösträtt för kvinnorna föregicks av upphävandet av mannens målsmansskap för hustrun. Emellertid beslöts nu enhälligt göra något i syfte att väcka intresse och bana väg för den kvinnliga rösträtten.

Resultatet blev att förbundets styrelse på kommitténs förslag i december 1899 ingick till regeringen med följande framställning:

»Fredrika Bremer-förbundet, som enligt sitt program har till ändamål att verka för 'kvinnans höjande i sedligt och intellektuellt såväl som i socialt och ekonomiskt avseende', vågar härmed i överensstämmelse med denna sin uppgift hos Eders Kungl. Maj:t göra en vördsam framställning i en fråga, som alltmer tränger sig fram till allvarligt övervägande, nämligen frågan om politisk rösträtt för kvinnor.

Genom rättsbegreppens utveckling och samhällsförhållandenas omgestaltning har äldre tiders uppfattning om kvinnans plats i samhället allt mer fått vika för andra åskådningar, vilka i kvinnans fulla myndighet se en naturlig rättighet för henne och en fördel för det allmänna. Långsamt men säkert vidgar sig kretsen för hennes medborgerliga rättigheter och ingen lär på allvar hoppas kunna hämma de naturliga lagar, som leda denna sociala rörelse.

I vårt land betecknas dessa framsteg förnämligast genom antagna författningar om ogift kvinnas myndighet, äkta makars egendomsförhållanden, rätt för kvinna att bekläda vissa kommunala förtroendeuppdrag samt den kommunala rösträttens utsträckning även till kvinnor.

Genom sistnämnda reform har kvinnan sålunda tillagts inflytande på kommunens angelägenheter ävensom medelbart på riksdagens första kammares sammansättning. Men härtill ansluter sig då följdriktigt även förvärvandet av rösträtt vid val till riksdagens andra kammare.

Politisk rösträtt för kvinnor är visserligen hitintills genomförd endast i vissa utom-europeiska länder såsom i Nya Zeeland och några av Australiens och Nordamerikas stater. Men även inom Europa börjar frågan bliva alltmer aktuell. Och i detta avseende har England gått i spetsen. Allt sedan John Stuart Mill år 1867 framlade ett förslag om rösträttens utsträckning till kvinnor har frågan mångfaldiga gånger förevarit i underhuset och där vunnit allt större understöd. År 1897, då frågan senast förevar, bifölls en bill i ämnet även vid andra läsningen med 223 röster mot 152. I denna omröstning befanns förslaget hava majoritet inom underhusets alla fyra partier, konservativa, liberala, unionister och irländska nationalister. Genom obstruktion från minoritetens sida medhanns dock ej frågans slutbehandling under parlamentssessionen. Även i Sverige har frågan en gång bragts inför riksdagens prövning genom en år 1884 inom andra kammaren väckt motion, vilken avlogs i första kammaren utan votering och i den andra med 53 röster mot 44.

De skäl, som anföras mot att inrymma kvinnan politiskt inflytande, äro desamma som alltid åberopats mot varje förslag, som syftat att bereda henne någon av ett fullmyndigt medborgarskaps rättigheter. Man invänder att det brister henne

fallenhet för det offentliga livet och att hon av kallelse är företrädesvis bestämd för familjelivet.

Frågan om någons fallenhet för det offentliga livet står eller faller emellertid närmast på, huruvida denne har berättigade intressen att där tillgodose eller icke. Och då kvinnan obestriddigen har lika stora intressen som mannen att tillvarataga i samhället, så bör man vara övertygad om att i varje fall ingen bättre än hon skall förstå att där bevaka sin rätt och sitt eget bästa. Äro därjämte såsom väl måste medgivas hennes andliga fallenheter till arten i många avseenden olika manns, så ligger ju däri även från det allmännas synpunkt blott en ytterligare bjudande anledning att låta dessa särskilda fallenheter komma till sin rätt och göra sig gällande.

Att kvinnan åter äger särskild kallelse för familjelivet lär ingen vilja förneka. Men detta bör icke utesluta att hon även kan hava intressen och insikter i samhällets angelägenheter. Antagandet att familjelivet skulle bliva lidande därav, vilar uppenbarligen på ett underskattande av familjen och dess uppgifter. Det bör väl också snarare vara till gagn för denna att äga talesmän bland dem, som äga de personligaste erfarenheterna om vad som skövlar hemmets lycka och vad som brister i samhällets omvårdnad om det uppväxande släktets uppfostran.

Om man sålunda ej ur allmänna grunder kan fränkänna kvinnan rätt till fullmyndigt medborgarskap, så är det å andra sidan klart, att något spörsmål om politisk rösträtt för gift kvinna nu icke föreligger. Och desto mindre som i Sverige lagen ej principiellt tillagt gift kvinna rättslig myndighet såsom t. ex. skett i Norge och Danmark.

Däremot äger saken den största aktualitet för de ogifta kvinnorna, vilka genom tidsförhållandenas makt i allt större antal föras in på arbetsmarknaden. Dessa självförsörjande myndiga kvinnor hava tillagts kommunal rösträtt liksom männen, de äro pliktiga betala skatt liksom dessa, och de hava i följd av sin verksamhet enahanda intressen att tillvarataga som männen. Men därtill kommer, att de vid sitt inträde i det sociala livet över allt möta förhållanden, som ordnats närmast för mannen samt efter hans behov och skaplynne, vilket åter har till följd, att deras mest berättigade fordringar där gärna bliva förbisedda, missförstådda och ringaktade. De hava således att kämpa mot alldeles särskilt ogynnsamma förhållanden, vilkas avhjälpande förutsätter att de, som lida därunder komma till något inflytande vid samhällsfrågornas avgörande.

I det fulla medvetandet således att införandet av politisk rösträtt för kvinna förr eller senare betingas av den nutida sociala utvecklingen, vågar Fredrika Bremerförbundet vördsamt hemställa, att Eders Kungl. Maj:t täcktes särskilt eller i samband med annan rösträttsreform taga i övervägande angelägenheten att bereda kvinna rösträtt vid val till riksdagens andra kammare, därest hon i övrigt uppfyller de för dylik rösträtt stadgade villkoren.»

Det är belysande för tidsläget, att petitionen angiver endast de ogifta kvinnornas rösträttsfråga såsom en »aktualitet». Deras ställning i samhället var nämligen påfallande densamma som de rösträttskrävande männens. Längre vågade man ej gå under det svåra psykiska trycket från en oupplyst opinion, ehuruval slutyrkandet dock gavs en generell omfattning. Ja, vi förleddes omedvetet till och med söka ytterligare blidka denna opinion genom att förråda den gifta kvinnan

med judaskyssen: »det är klart att något spörsmål om politisk rösträtt för gift kvinna nu icke föreligger». I ett flygblad som upptog petitionen förklarade förbundet också bland annat att det ej vågade invägga sig i någon synnerlig förhoppning att omedelbart vinna ens vad sålunda begärts. Man hade velat giva en väckelse till eftertanke på de livsfrågor, som i själva verket av saken berördes samt hoppades att skrivelsen därutöver möjligen skulle hava till omedelbart resultat att föranleda en utredning i ämnet.

Med anledning av en riksdagsskrivelse år 1900 i rösträttsfrågan beslöt regeringen samma år genom statistiska centralbyrån göra en utredning i ämnet. Enligt uppdragets formulering skulle denna utredning endast omfatta män. De infordrade statistiska uppgifterna avsågo emellertid alla skattskyldiga personer och någon svårighet mötte således ej att i utredningen upptaga även kvinnorna. Framställning härom ledde emellertid ej till något resultat.

År 1902 kom omsider en regeringsproposition i rösträttsfrågan. Den erbjöd ett magert och underligt ben och räckte det endast åt männen. Kvinnornas sak berördes icke med ett ord ens i motiveringen. Förbundets framställning hade icke haft den ringaste verkan på högsta ort.

Under sådana förhållanden blev den nästa uppgiften att verka även i riksdagen. Förbundets styrelse beslöt på lagkommitténs förslag att en motion borde väckas. Detta ansågs så mycket nödvändigare som regeringens förslag om två röster för gifta män innebure en betänkelig utvidgning av mannens målsmanskap samt ett hinder för att även den gifta kvinnan skulle kunna erhålla politisk rösträtt.

En sådan motion kom också till stånd. I denna gjordes ej vidare någon skillnad mellan ogifta och gifta kvinnors rösträttsfråga. Propositionen gav ju en särskild uppfordran att hävda även de senares krav, och inför denna nödvändighet ökades tillförsikten. Vidare avvisades alla tankar på en särskild slags kvinnlig rösträtt och framhölls att målet var lika rösträtt med männen. Emellertid var början av det allmänna nedblickandet på en dylik sak fortfarande så kännbar, att i motionen insmög sig en liten bön om tillgift i följande karakteristiska passus: »kvinnornas rösträttsfråga kan ej göra anspråk på samma stora aktualitet för dagen som den rösträttsreform, på vars fosterländska lösning utan uppskov landet nu väntat». Motionen berörde vidare ej kvinnornas valbarhet, om av glömska eller opportunistik har fallit mig ur minnet. På dessa premisser hemställdes, att riksdagen ville hos regeringen begära förslag till en särskild rösträttsreform i ändamål att bereda kvinna rösträtt vid val till riksdagens andra kammare, därest

hon i övrigt uti tillämpliga delar uppfyller de för dylik rösträtt stadgade villkor.

Ett tyskt ordspråk säger om s. k. nya funderingars öden: »Erst belacht man es, so veracht man es, so betracht man es und so macht man es». ¹⁾ Detta är i varje fall en ganska trogen skildring av betydelsefulla frågors gatlopp i den parlamentariska politiken. Man myste här och var i korridorerna åt Fredrika Bremer-förbundets kuriösa initiativ, ehuru merendels ingalunda elakt. »En sådan sak kan knappast få tio röster», yttrade en av lantmannapartiets främste. När avgörandets stund kom lyste i andra kammaren partiledarna som solar och läktarna logo unisont. Konstitutionsutskottet hade funnit frågan »teoretiskt tilltalande» men ansåg givetvis den omständigheten att förslaget avsåg »en alldeles ny princip» vara ett tillräckligt skäl för avslag. Detta är nämligen en gammal ledstjärna för parlamentariskt statsmannaskap. Votering begärdes emellertid och resultatet blev 111 röster mot — 64 röster för motionen.

Nu är min erfarenhet att när en verkligt viktig sak i andra kammaren samlar en klientel av sextio röster eller något därutöver har den passerat linjen mellan utopi och verklighet. Icke därför att den blivit »aktuell» ännu, för all del, men den hotar att möjligen kunna bli det. En viss fruktan begynner, man ler icke längre utan föraktets period börjar taga vid.

Därtill bidrog ock en annan sak. Samtidigt med frågans framförande i riksdagen och oberoende av denna tillfällighet började bland kvinnornas oorganiserade led en spontan propaganda för deras rösträtt. Man ville själv slita sina bojor och började frondera mot regering och partiledningar. Möten höllos på flera ställen och petitioner med talrika underskrifter inlämnades till riksdagen och slutligen bildades efter samverkan mellan olika initiativtagare i juni 1902 föreningen för kvinnans politiska rösträtt i huvudstaden, vilken också genast lät höra av sig.

Inför den hotande faran, att den kvinnliga rösträtten skulle bli en politisk realitet, började även vänsterpartiernas ledare bliva betänksamma. Denna sinnesstämning var ett naturligt uttryck för det hävdvunna politiska systemet. Det hörde till den materialistiska världsåskådningen och ingick i den härskande statsmannaskolans uppfostran att gå varligt fram och försjunka i betraktelser över hindren. Första kammarens omöjlighet gav ytterligare näring åt denna taktik. I den kvinnliga rösträttsfrågan utbildades nu den opinionen, att männens rösträtts-

¹⁾ På svenska: »Först utskrattar man det, så föraktar man det, så betraktar man det och så gör man det.»

fråga oavvisligt måste lösas först. Det gällde att lirka med första kammaren för att avvinna den ett skapligt medgivande. Att samtidigt föra fram kvinnornas rösträttsfråga utnåldes såsom en synnerligen betänklilig sak. Man kunde med sannolikhet befara, att första kammaren skulle taga ett sådant förslag till förevändning att uppskjuta hela saken i avvaktan på någon slags utredning även om den saken. Även fruktade en och annan att kammaren skulle begagna kravet till att söka genom en mycket begränsad kvinnlig rösträtt skapa en konservativ garanti.

Under alla dessa bekymmer tänkte säkerligen första kammaren själv ingenting alls eller på sin höjd att detta nya påfund liksom alla andra borde avslås. En och annan gick kanske i några privata tankar om den konservativa garantien. Den kvinnliga rösträttens vänner voro övertygade att det hela komme helt enkelt att bliva en voteringsfråga.

Emellertid ligger under stridiga uppfattningar om parlamentarisk taktik oftast tillika och kanske mest en olika känsla för själva saken. Den, för vilken en fråga av eget intresse eller vunnen övertygelse blivit en hjärtesak, för fram den obetingligt genom eld och vatten. En annan är mera ljum och ryggar därför tillbaka för verkliga eller inbillade hinder och ser ibland dessa till och med icke ogärna. Det får ingalunda fördöljas, att den kvinnliga rösträtten inom alla partier av män vid dessa tider, liksom för övrigt ännu, hade i myckenhet icke blott öppna veder-sakare utan även hemliga tvivlare. Männen fruktade kvinnornas makt-ställning, de förre hade av vana lärt sig se ned på dem såsom medborgare, ingen visste heller säkert på vilken sida de skulle rösta, vilket är för en politiker en mycket viktig sak, och till sist var man av mänsklig konservatism obenägen för förändringen därför att det var en förändring.

Vid 1904 års riksdag förelåg rösträttsfrågan ännu aktuellare än förut. Den som misstänktes att falla på det orådet att vilja rubba på de politiska cirklarna genom att framföra också den kvinnliga rösträttsfrågan undervisades ymnigt om det obetänksamma och ansvarlösa i ett sådant steg. Mest bekymrad var onekligen Karl Staaff, vilken alltmer nalkades den liberala makten och därför tungt kände ansvaret sådant detta modellerats av det parlamentariska systemet. »Käre Lindhagen», sade han till sist såsom ett ultimatum, »krukan går till dess den spricker; om du nu väcker den kvinnliga rösträttsfrågan, måste jag uppträda emot dig offentligt i riksdagen.» Jag tänkte i mitt stilla sinne: alla äro vi bräckliga käril, få se vilket som spricker först.

Under allt detta oerhörda tryck höll emellertid den politiska fri-

heten på att gå under för individerna. Åtminstone började undertecknad nästan vackla ganska betänkligt. Men de ledande rösträttskvinnornas målmedvetenhet bidrog att undanröja all tvekan. Aldrig glömmer jag en diskussion i ett enskilt sällskap mellan två framskjutna riksdagsmän och två rösträttskvinnor. Hur mager och blek föreföll mig icke de förras opportunist och hur sprudlande av liv de senares skarpa argument och bitande hån mot det parlamentariska kvalmet.

Även nu blev således en motion väckt i andra kammaren. Emellertid var det uppenbarligen nödvändigt för motionärerna och gagneligt för saken att sätta någon makt bakom fordringarna. Trettio namn lyckades det att uppbringa under motionen. När den väcktes gick dess tillämnade tuktomästare ögonblickligen fram till talmansbordet för att taga del av densamma. Hans ansikte stelnade till, jag minns det så livligt, och vid återkomsten till sin plats undföll honom de resignerade orden »ingen hade tänkt att det skulle bli en massmotion». Det tillämnade klandret mot tilltaget uteblev.

Denna episod är så betecknande för parlamentarismen. Ledarna oftast gensträviga emot nyheter, de djupa leden gärna med, om de blott få. I detta fall tillhörde alla undertecknarna liberala samlingspartiet. Förklaringen ligger nog däri, att liberalismen i sin glanstid kämpat främst för den politiska friheten. Traditionen gjorde sitt till. De liberala kvinnorna voro på den tiden också verksammast för saken och inverkade på männen. Den nyaste tidens politiska ledarevälde var ej heller då så utpräglat, utan individerna lämnades ännu åtskillig frihet att tänka själva och inrätta sig därefter.

Belysande för parlamentarismens väsende var också att det socialdemokratiska riksdagsmännen, som haft kvinnans rösträtt på sitt politiska program redan från svenska partiets stiftande år 1889, likväl nu avböjde att delta i framställningen. Vid avgörandet röstade de dock för densamma. Även inom detta parti väckte företaget mycket blandade känslor. Det stora organisationsarbetet och den ekonomiska lönekampen uppslukade lejonparten av intresset. Att då plötsligt släppa fram kvinnorna, om vilka man ej hade andra erfarenheter än de stora svårigheterna att organisera dem, syntes mången icke tilltalande. Inom arbetarekretsar är ringaktning för kvinnan dessutom ingalunda mindre utan kanske mera utbredd än inom övriga klasser, om man nämligen får tro utsågor från dessa kretsar själva. Genom umgänget i riksdagen hade partiets representanter hypnotiskt tillägnat sig ganska mycket av de andra partiernas politiska sällskapsvanor och benägenhet för minimiprogram. Den av förhållandena skapade traditionen att följa sina auktoriteter fördröjde

slutligen i hög grad ett självständigt framträdande från de socialdemokratiska kvinnornas sida. Under sådana förhållanden kan man förstå att även inom arbetarepartiet den kvinnliga rösträtten på åtskilliga håll icke uppbars med någon vidare hänförelse. Tidningen *Ny Tid* tolkade dessa stämningar i en artikel, som i varje sats røjde en bitter ironi samt på denna tidnings rättframma språk slutade med de sammanfattande orden: »Riksdagen bör icke göras till en varieté. En motion om kvinnans rösträtt i denna stund är en löjlighet. Motionen är skriven under kjolen eller åtminstone i köket.»

Förklarligt nog undgick under så vidriga förhållanden icke heller 1914 års framställning att söka någon betäckning bakom en del opportunist. Motionärerna skyndade sig att framhålla, att önskingarna om en förberedande utredning vore begripliga samt att det vore »alldeles oestriddigt att politisk rösträtt för kvinnor ej får på något sätt fördröja den nu föreliggande uppgiften att genomföra allmän rösträtt för män». Vad man däremot måste fordra, menade motionärerna, var att avgörandet av männens rösträttsfråga innefattade en särskild förpliktelse att omedelbart skrida till en utredning och ett övervägande av frågan om politisk rösträtt för kvinnor.

Framställningen utmynnade därför i en hemställan, att riksdagen, i sammanhang med avgörandet av frågan om allmän rösträtt för män, måtte anhålla om en utredning rörande rösträtt även för kvinnor samt om förslag i ämnet. Vid samma riksdag väcktes också en motion i första kammaren av en ensam motionär om politisk rösträtt för kommunalt röstberättigade kvinnor. Den förstnämnda motionen avlogs av första kammaren utan votering och av den andra med 115 röster mot 93. Den senare motionen avlogs av första kammaren med 90 röster mot 49 och av andra kammaren utan votering.

Nu hade rösträttsfrågan och även den kvinnliga kommit så i ropet, att båda sakerna med växande styrka återkommo varje år. Vid *1905 års riksdag* väcktes en motion i andra kammaren om politisk rösträtt för kvinnor med icke mindre än 57 underskrifter. Även socialdemokraterna hade denna gång på Brantings uppmaning skrivit på. Förklaringen till detta framsteg från förra året var förmodligen frågans växande framgång eller aktualitet som det också kallas på det politiska språket. Därtill kommo även andra omständigheter. De socialdemokratiska kvinnorna hade börjat röra på sig och framställa krav på rösträtt, och vid den nyligen hållna, nedan omnämnda partikongressen hade en betydande minoritet uttalat sig för kvinnornas krav.

Uti motionen skattades nu mindre än förut åt försäkringar om att

den manliga rösträtten borde gå förut. En svag antydning därom fanns på ett ställe i motiveringen, men framträdde tydligare i klämman, som fortfarande begärde en särskild utredning i frågan samt därefter förslag i ämnet till riksdagen.

Konstitutionsutskottet avstyrkte, förstås, och frågan föll även denna gång. De intressantaste riksdagsdokumenten för belysande av frågans irrfärder i den politiska labyrinten voro två vid utskottets utlåtande fogade reservationer. Fyra högermän (Säve, Berg, Nyström, Rydberg) yrkade bifall till motionen, »när de skäl, som av statsrådet och i enskilda motioner anförts för rösträttens utsträckning för män, syntes dem med styrka tala även för medgivande av rösträtt åt kvinnor». Fyra liberaler åter (af Callerholm, Elowson, D. Bergström, Staaff) kunde endast biträda förslaget med villkor och reservationer. För det första fordrade de utredning om i vad mån kvinnornas egna intressen påkalla rösträtt, kvinnornas förutsättningar för rösträttens utövning, i vilken grad olika kategorier kunna antagas hysa det intresse för allmänna angelägenheter, som är ett huvudvillkor för att den politiska rösträtten skall verka fruktbringande. För det andra ansågo de »att då det ej lär kunna ifrågakomma, att allmän rösträtt skall med ens givas åt kvinnor, så bör övervägas av vilket slag det streck bör vara, som skulle uppdragas för medgivande av politisk rösträtt för kvinnor». För det tredje betonade de liberala reservanterna, att under inga omständigheter bör något förslag till medgivande av rösträtt för kvinnor främjas förrän den på dagordningen stående rösträttsutvidgningen för män blivit fullt genomförd och trätt i verkställighet.

Ur denna senare märkliga reservation kan knappast utläsas något annat än en synnerlig inre obenägenhet för själva saken, den må nu kommit av naturen eller politikens härjningar. Detta blev dock för starkt för de liberala leden i andra kammaren. De sågo sig nödsakade att övergiva ledningen och röstade för motionen, som de själva till större delen underskrivit.

Samtidigt med att den liberala ledningen således alltmer preciserade sin ställning tog även den socialdemokratiska ledningen allt fastare sin position. Kort före det motionen väcktes hade vid den socialdemokratiska partikongressen frågan den 24 februari varit under debatt. Branting föreslog, enligt referatet, »för en lycklig lösning av såväl männens som kvinnornas rösträtt avslag på kravet om att då upptaga kvinnans rösträtt till allvarligt genomförande». Diskussionen var synnerligen livlig, och en talarinna tyckte »att herrar socialdemokrater då det gällde kvinnans rösträtt voro konservativa». Vid votering tillföll

66 röster ett yrkande att socialdemokratiska riksdagsfraktionen skulle kräva allmän rösträtt även för kvinnorna, under det 96 röster tillfölla partistyrelsens avslagsyrkande.

Hösten 1905 kom det liberala genombrottet eller kanske rättare sagt vänstergenombrottet och därmed var också den kvinnliga rösträttens ödestimma inne.

Unionsupplösningen hade nyss ägt rum. Det var en stor tilldragelse och den skedde icke utan att det gick en viss dallring genom hela nationen. Med en styrka som icke förr hördes från olika håll talet om nationell samling, om allas samverkan för tillvaratagande av landets olika utvecklingsmöjligheter, om de nya ansatser som vi skulle förenade göra på alla områden.

Tilldragelserna nyligen i Finland voro också en vägledning. Splittrat och sönderrivet av tusen besvärligheter fick detta folk tungt känna den påtagliga faran av nationell förintelse. Vad inträffade då? Jo, det mäktigt gripande, att folket plötsligt upptäckte att alla dess medlemmar med lika rätt tillhörde samma samhälle, att de alla behövde varandra och att inga småaktiga uträkningar fingo på något håll skymma dessa enkla sanningar. Och denna samling av nationens alla krafter gav sig uttryck i ett enande krav att uti konstitutionen taga steget fullt ut från fyrståndsrepresentation till enkammarsystem med allmän och lika rösträtt för varje finsk medborgare såväl man som kvinna. Detta exempel ställde den allvarliga frågan till det gamla moderlandet, huru detta skulle i jämförelse med dotterlandet förhålla sig, när även det förra ginge till lösningen av sin stora medborgarfråga.

Slutligen hade, som sagt, för första gången på länge, vänstern kommit till regeringsmakten. En liberal ministär hade bildats och nu skulle väl det vidunderliga ske.

Det började växa i folkets sinnen. Men det visade sig snart att synpunkterna inom de ledande politiska vänsterkretsarna voro desamma som förut. Det var som om ingenting hänt. Broddarna fröso bort under den gamla politiska formulärpolitikens vinterkyla. När det nu gällde kvinnornas frigörelse visade sig till och med deras manliga kamrater mera böjda än förut att följa sina politiska styresmän. Hösten 1905 blev trots allt en lövfällningens tid för den kvinnliga rösträttsrörelsen och icke som man kunnat hoppas en vårbrytningens. Frågan röntej någon synnerlig uppmuntran. Inom frisinnade klubben i huvudstaden oroades man över att prästerskapet skulle kunna få sin hand om kvinnornas politik, de unga liberala studenterna i Verdandi i Uppsala ut-

talade allvarliga bekymmer över farorna för kvinnligheten i det kvinnliga väsendet. Hos de unga socialdemokratiska studenterna uti föreningen Laboremus mötte man en västerländsk ironisk skepsis, med vilken de syntes vilja sätta ett frågetecken för kvinnan över huvud taget.

Den liberala statsministern svarade den 13 december kvinnornas deputation med följande ord:

»Mina damer. Då under senaste tid resolutioner å flera möten fattats, ävensom framställningar till regeringen inkommit, syftande till att politisk rösträtt under den närmaste framtiden borde beredas jämväl åt kvinnor, har regeringen ansett sig böra göra ett bestämt uttalande beträffande sin ställning till denna fråga.

Det är av högsta vikt för vårt fosterlands lugna utveckling, att en effektiv rösträttsreform utan vidare uppskov genomföres. En dylik reform har emellertid hittills, sådan den blivit av väldiga medborgargrupper omfattad och av decenniernas arbete och strävanden förberedd, alltid ansetts gå ut på utsträckning av rösträtten till män, som nu äro i saknad därav. Skulle man nu söka utvidga reformen till att jämväl omfatta kvinnor, så bleve efter regeringens uppfattning med all sannolikhet, för att icke säga säkerhet, följden, att hela reformen komme att betydligt försvåras och fördröjas.

Det skulle helt visst vara ett stort fel att sålunda förknippa en reform, som långsamt men säkert mognat i det allmänna tänkesättet, med en annan, som, om än i och för sig eftersträvansvärd, dock ingalunda är mogen till lösning.

Med denna uppfattning kan regeringen icke taga på sig det ansvaret att framställa något förslag till riksdagen i den riktning petitionärerna åstunda.

Detta är regeringens enhälliga mening jag härmed tillkännagivit.»

Till denna regeringslinje slöt omedelbart även den socialdemokratiska ledningen upp. Vid ett möte, utlyst av huvudstadens allmänna kvinnoklubb, hölls första inledningsföredraget av Branting. Enligt referatet ansåg han den nuvarande tidpunkten för att föra fram den kvinnliga rösträttsfrågan till lösning ej lämplig. Agitationen hade alltid gällt männens rösträttsfråga, den kvinnliga tillhörde ett senare skede. Talaren betonade dock kraftigt att det ej föreläge en principiell fråga utan endast en taktisk. De båda rörelserna stodo på olika utvecklingsstadium. De borde därför ej bindas samman. Under normala icke revolutionära förhållanden vore detta tillvägagångssätt det enda riktiga. Kravet på kvinnlig rösträtt kunde brukas till hinder mot lösningen av männens rösträttsfråga och denna senare fick icke fördröjas.

Bakom denna taktik skymtade emellertid fram det utbredda tvivlet på själva saken i och för sig. Enligt referatet heter det nämligen:

»Talaren ville ej fästa någon större vikt vid spekulationerna om hur kvinnorösträtten skulle verka, ty att förutsäga följderna av dess införande vore mycket svårt. Man hade pekat på exempel från Australien och Nya Zeeland, men därvid ej tagit med i beräkningen att förhållandena i koloniländer äro helt annorlunda än

hos oss. Dock finnes fakta som man hade svårt att lämna ur räkningen. Det är kvinnorna, som fylla bönhusen och kvinnorna låta lättare fånga sig av en ögonblicksstämning. Det politiska intresset hos kvinnorna är också för närvarande bra mycket svagare än hos männen. Med dessa oroande tecken ville dock talaren bestämt hålla fast vid att om det yppade sig en möjlighet att utan förfång för männens rösträtts sak även erhålla rösträtt för kvinnorna, så borde den självklart utan fruktan begagnas.»

Ingen resolution antogs. Det livliga bifall, som i allmänhet hälsade båda de stridande meningarnas förfäktande, tycktes, säger referatet, tyda på att mötets opinion var ungefär jämt delad i frågan.

Vid riksdagen 1906 kom så besökelsens stund i gestalt av genom brottets rösträttsproposition, dagtecknad den 21 februari. Den befanns vara ett anbud om en kompromiss. Den teg anspråkslöst med alla ledande synpunkter. Den byggde icke på någon medryckande hänförelse hos nationen utan vädjade praktiskt snarare till dess trötthet på rösträttsfrågan. Den talade icke om en god lösning av rösträttsfrågan utan begränsade sig till att framhålla vikten av en snar lösning av densamma. Propositionen grundades visserligen på den allmänna rösträtten men bibehöll alla streckena: könsstrecket, fattigstrecket, utskyldsstrecket, m. fl., samt införde ett nytt, åldersstrecket.

Några sista förtvivlade försök gjordes. En deputation av socialdemokratiska kvinnor vände sig med en vädjan för kvinnornas rösträttsfråga till socialdemokratiska riksdagsgruppen. Från denna avlämnades följande den 2 mars 1906 dagtecknade, av Branting, ordförande, och Herman Lindqvist, sekreterare, undertecknade svar:

»En kvinnlig agitationskommitté för kvinnorösträtten har till den socialdemokratiska riksdagsgruppen framställt frågan om den ville vid innevarande års riksdag »framföra eller understödja en sådan motion som, om den bifalles, utverkar allmän, lika och direkt rösträtt åt kvinnorna samtidigt med rösträttsutvidgningen för männen».

På därom framställd begäran har riksdagsgruppen skriftligen sammanfattat sin uppfattning i följande uttalande, som enligt uppdrag från kommittén tillställts fru Ellen Dahlbäck.

Att föreslå omedelbart införande i grundlagen av stadgande om kvinnans rösträtt vid val till andra kammaren på samma villkor som för männen kommer helt visst att mötas av formella invändningar, med hänsyn till ännu gällande stadganden om mannens målsmanskap. De bland oss, som förut varit riksdagsmän, ha 1904 röstat för och 1905 undertecknat motion om utredning i kvinnorösträttsfrågan. Det synes ej så lätt att tillräckligt motivera, varför en sådan utredning nu skulle ha blivit helt obehövlig. Något förhandslöfte att understödja en från annat håll väckt motion i ämnet, utan att ha sett densamma, finna vi under alla förhållanden olämpligt att avgiva.

Men även om dessa formella betänkligheter måhända kunna övervinnas, kvar-
Bihang till riksdagens protokoll 1917. 4 saml. 177 häft. (Nr 400.) 3

står för oss den invändningen, att ett bestämt framförande just nu från arbetarepartiets sida av krav på kvinnans rösträtt samtidigt med rösträttsutvidgningen för männen skulle vara att med öppna ögon inbjuda första kammaren att med anledning av motion från oss genom beslut om en ny utredning hindra ett positivt resultat i fråga om rösträtten för män. För en sådan politik vilja vi i rösträttsfrågans nuvarande läge icke påtaga oss ansvaret, då efter vår övertygelse en röst-rättsreform, som skulle giva arbetarna ett väsentligt ökat inflytande i samhället — något som vi ämna föreslå såsom förbättringar till Kungl. Maj:ts förslag — kommer att väsentligt underlätta ett verksamt framförande av övriga viktiga reformer på vårt program, bland dem även allmän rösträtt för kvinnor.»

Vänner av ett rösträttsförslag, som svarade mot våra förväntningar på genombrottet, kallade några riksdagsmän av vänstern till en sammankomst i riksdagshuset för att rådgöra om situationen och föreslå särskilt den kvinnliga rösträttens infogande i det framkomna förslaget. Flertalet liberaler i riksdagen syntes dock med resignation böja sig under deras regerings taktik. Socialdemokraterna voro obevekliga. En av dem menade, att »historisk kontinuitet» krävde att kvinnorna måste vänta och en annan ansåg sig till och med nästan göra sig skyldig till »demagogi», om han vid detta tillfälle skulle gå fram även med kvinnorna.

Det var förbi. Man stod tydligen icke inför något verkligt genombrott. Unionsupplösningen innebar icke någon så stor prövning, som det förebars under de upprörda tiderna. Den utropade nationella samlingen var mera en famlande strävan att slå vakt om skenet än en sammanslutning omkring de verkliga värdena, och den uppfammande fosterlandskärleken var måhända mera ett utbrott av sårade känslor, än en medveten föresats att i det helas intresse offra egna fördelar. Den stora saken hade fallit av brist på tro, tillförsikt och entusiasm inom de ledande politiska vänstergrupperna.

Under sådana förhållanden återstod för liberala samlingspartiets vänster, en liten grupp på åtta män, intet annat val än att bryta sig ut ur vad de kallade det stora parlamentariska eländet. Gruppen gick fram med en egen rösträttsmotion, som i regeringens förslag infogade den kvinnliga rösträtten samt ur förslaget borttog alla andra obehöriga rösträttsstreck, allt »till förverkligande av den i senare tider allmänt förordade nationella samlingen». Vi gävo i motionen vår stämning luft i följande uttalande: »Man måste spörja sig om i avseende å den grundläggande rösträttsfrågan ens någon ny och livgivande impuls hitintills framgått ur de stora orden. Alla partier söka fortfarande främst att hålla känningen med sina gamla positioner, vi räkna ut på öret vad som kan vinnas eller förloras och vi föra ånyo fram våra gamla förslag om

partiella rösträttsreformer istället för att envar och alla borde komma med hela nationen. Opportunismen poekar nästan till ofördragsamhet, allt stannande i stöpet kallas för historisk kontinuitet, och den samlande lösen för oss alla är att ingen kan eller får taga något på sitt ansvar».

Om kvinnas valbarhet tilläto vi oss att i motiveringen allenast »varsla», såsom något oundvikligt. Den medtogs ej i förslaget. Detta var ett fortsatt offer åt motståndet och motiverades även därmed att rösträttskvinnorna själva, sannolikt av opportunitetsskäl, då ännu icke uppställt detta krav.

Även annat missnöje gav sig till känna om än ej i samma utsträckning. I andra kammaren motionerade sex medlemmar ur liberala majoriteten om allmän rösträtt för kvinnor på samma villkor som de för män föreslagna. Uti första kammaren upprepades motionen om politisk rösträtt för kommunalt röstberättigade kvinnor. Fyra medlemmar av högern förordade där rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män men önskade förslag från regeringen dels därom före valperiodens slut samt dels om garantier mot de gemensamma omröstningarna såsom villkor för allmän rösträtt över huvud taget.

Resultatet av vänsterns framträdande som regeringsmakt blev ett nederlag. Dess författningsförslag föll och man kan gott säga att det gjorde det utan ära. Den omsorgsfullt övervägda taktiken avkastade ej någonting. Kanske berodde detta därpå, att det ej bodde någon gud i förslaget.

Nu inträffade emellertid det märkliga och överraskande att riksdagen i stället med majoritet i båda kamrarna enade sig om något annat och att detta andra var just det som regeringen alldeles bannlyst ur sitt förslag för att vinna kamrarnes bevägenhet. Uti en värtalig skrivelse uttalade sig riksdagen med övertygelse för kvinnans rätt att erhålla politiskt medborgarskap och det påtagliga gagnet därav. Det begärdes därför en allsidig utredning och ett förslag i ämnet i andra kammaren med 127 röster mot 100, och i den första med 69 röster mot 60. Kanske var det i alla fall så att folkrepresentationen under det färska intrycket av de allvarliga upplevelserna kände ett behov att på något sätt gottgöra vad regeringen försummat eller att komma med hela nationen.

Riksdagen fick i denna sin vädjan ett svar från den liberala ledaren. Våren 1906 höll han i Östersund ett politiskt tal. I detta yttrade han även följande: »Var och en som har förmåga att se verkligheten sådan den är måste betvivla, att allmänna opinionen är mogen för den kvinnliga rösträttsfrågans lösning.» Vänsterpolitiken hårdnade till över sitt verk såsom ofta sker när illusionerna ramla.

Ur gruset av detta sammanstörtande reste sig nu en *konserveriv regering*. Högern skulle övertaga statsrodret och Arvid Lindman sattes vid styret. En vanlig iakttagelse i de europeiska regeringssystemen har varit, att vänsterpolitici äro radikala såsom oppositionsmän men bliva konservativare vid makten, under det högermän äro ohanterliga i oppositionen, men mången gång visa sig möjligare efter befordran till regeringen. Den nya ministären skulle främst lösa författningsfrågan. Den förstod nu, att detta ej kunde ske utan att giva en viss flykt åt regeringsförslaget. Man försökte dessutom jämna vägarna genom att sammansätta ministären så att den på ett hörn fick något sken av en samlingsregering. Problemet var emellertid att på samma gång man överbjöd det förra förslaget likväl räkna ut det så, att högern väsentligen kunde bibehålla makten. Ganska snart blev man färdig med att, utöver vänsterns anbud, tillägga en betydande, men dock ej allt för långt gående begränsning av den kommunala rösträttsskalan samt vidare proportionella val. Båda förslagen voro ägnade att giva såväl rättvisa som garantier.

Svårare var avgörandet i den kvinnliga rösträttsfrågan. Man insåg att dess upptagande skulle giva en särskild glans åt förslaget. Hade vänstern haft saken med i sin proposition och fallit på en sådan position med ära, hade högerregeringen med visshet ej undgått att medtaga kvinnorna och då hade deras sak nu varit i ett helt annat läge. Men vänstern hade underlåtit detta, och frågan var då om högern skulle behöva även i denna punkt överbjuda vänstern. Var det nödigt och var det äventyrligt?

Meningarna inom ministären voro delade. Det fanns anhängare, motståndare och odeciderade. De orubbligaste motståndarne uppgåvos vara statsråden Albert Petersson och Petersson i Påboda, ivrigast verksam för kvinnorna var statsrådet Roos. Statsministern själv påstods ej hava tagit någon bestämd ståndpunkt. Under tiden bestormades även denna ministär av den kvinnliga rösträttens förespråkare. En kommitté från rösträttskvinnorna uppvaktade ministären och erhöll den 6 oktober av statsministern följande svar:

»Att kravet på politisk rösträtt jämväl för kvinnor framträder med alltjämt växande styrka, och att frågan icke kan utan vidare skjutas åt sidan, därom är jag fullt medveten. Riksdagens i år till Kungl. Maj:t avlätna skrivelse i ämnet talar även därutinnan ett tydligt språk.

Men en så vittgående reform, som beredande av politisk rösträtt åt kvinnor skulle innebära, kan och bör — såsom riksdagen jämväl erinrat — icke beslutas utan en föregående allsidig utredning rörande alla de olika spörsmål, som härmed

stå i sammanhang. En dylik utredning är anordnad och pågår. Innan densamma fullbordats, kan givetvis intet uttalande i frågan av mig göras, vilken ställning jag personligen än må intaga till densamma.

Jag ber emellertid få erinra om, att, såsom i alla veten. förslag till omläggning av valen till riksdagens båda kamrar på proportionell grund är under utarbetande. Detta förslag får icke — såsom i riksdagens berörda skrivelse jämväl antydes — fördröjas eller uppehållas genom spörsmålet om rösträtt för kvinnor. Huruvida det må vara möjligt eller lämpligt att upptaga dessa båda vittomfattande frågor till lösning i ett sammanhang, därom är jag för närvarande icke i tillfälle att uttala mig.

Men att den fråga, som speciellt ligger eder om hjärtat då den efter fullbordad utredning av regeringen upptages, skall underkastas den mest ingående och sorgfälliga prövning, därom beder jag eder vara fullt förvissade.»

Ett kvinnligt rösträttsmöte hölls i musikaliska akademien samma höst. Fru Holmgren skulle tala och statsråden Petersson väntades dit för att övertygas. De kommo också mycket riktigt. När talarinnan var som vältaligast förirrade sig våra och statsrådet Roos' blickar till de båda statsråden. Men man kunde ej upptäcka någon sinnesförändring åtminstone i ansiktsdragen.

Slutligen tog högerregeringen sitt parti. Den framlade sitt bekanta rösträttsförslag vid 1907 års riksdag, och icke heller i detta voro kvinnorna medtagna. Riksdagens skrivelse och statsministerns förklaring i förening med den övriga opinionen inom och utom ministären hade emellertid i propositionens motivering avkastat följande uttalande av ingen mindre än justitieministern Albert Petersson:

»För mig är det tydligt att den nu pågående rörelsen för att kvinnan, den gifta såväl som den ogifta, må kunna själv bevaka sina egna intressen och äga att lika med mannen deltaga i det offentliga livet är en yttring av själva tidsandan och en omedelbar följd av den större självständighet kvinnan alltmera kommit att intaga. Det berättigade i denna rörelse är jag också villig att erkänna. Och jag är för min del övertygad, att det mål, politisk rösträtt för Sveriges kvinnor, som nu äger så varmhjärtade förespråkare, i en nära liggande framtid kommer att bli verklighet.»

Dessa ord, som skulle tagit mandom i handling om det föregående regeringsförslaget visat vägen, var ett uppenbart uttryck för de stridiga stämningarna inom ministären under det starka trycket utifrån. Mänskliga ord förblekna dock snart under partilivets påfrestningar. Även högerregeringen hade till sist strypt kvinnornas sak och jämväl den hårdnade till alltmera över sin gärning och därmed även hela högerpartiet. All växt för kvinnornas medborgarrätt, som funnits mångenstädes även inom högern, vissnade småningom bort under ett tilltagande partisinne. Nu har det för högerpartiet blivit en helig sak att taga avstånd från den kvinnliga rösträtten för att även i denna punkt finna något som

markerat skiljer högern från de andra partierna. Allt för partiet, ingenting för människorna är tidens lösen. Partiväsendet grusar oförnuftigt vad i hängivenhet uppbygges.

När ridån således fallit över den kvinnliga rösträttens första tragedi, har det närmast endast ett psykologiskt intresse att iakttaga hur även vänsterpartierna skulle efter västerländskt mönster i oppositionsställningen återfinna sin radikalism. De inslagna vägarna blevo olika efter skilda skaplynnen.

Det liberala partiet fick order att stå envist kvar på det förra året strandade liberala rösträttsskeppet, berett att dö en modig död i tidens vreda böljor. I den mån man kände vattnet stiga, började dock självbevarelsedriften göra sig gällande. Kvinnornas anlopp fortfor. Valmännen började pocka. Icke minst äventyrligt voro de hotande förebuden till en utbrytning ur partiet och bildandet av ett så kallat radikalt parti. Uppmaningarna och anbuden därtill voro många. Ur dessa olika tillskyndelser tvangs slutligen ledningen under ständig motsträvighet fram till sin första milstolpe på återtågets väg. I det s. k. liberala Skansenprogrammet av den 28 maj 1907 yttrade Staaff i den nu behandlade frågan: »För partiet har helt visst alltmer klarnat nödvändigheten av att kvinnan erhåller sin rätt i det politiska livet.» Det lämnades nu åsido hur den allmänna opinionen ställde sig, vilket var avgörande ett år förut. Men även partiet misskändes säkerligen genom denna förklaring. Den för vilken någonting klarnat var ingen annan än ledningen själv och vad den nu fått visshet om var nödvändigheten att icke vidare gå emot både partiet och allmänna opinionen.

Återtåget fortsattes nu ytterligare ifrån de av förmenta politiska konjunkturer skapade ståndpunkterna. Fortfarande gick det betänksamt, framdrivet av föreställningar från olika håll. Omsider blev det slag i saken vid frisinnade landsföreningens möte hösten 1907. Även där var det ännu en del om och men, som i det sista reste ett visst motstånd. Stämningen på mötet var i åtskilligt rent av upprorisk och en gång urladdade den sig i orkan. I viktiga punkter samlade oppositionen till och med majoritet. Slutligen blev såsom en frukt av folkviljan även den kvinnliga rösträtten definitivt uppsatt på aktionsprogrammet.

Vida lättare gick omvandlingen för den socialdemokratiska partiledningen med dess smidigare taktik. Läran hävdade miljöns övervalde och tillät snabba omkastningar. Förhållandena hade ändrats. Solidariteten med den övriga vänstern band ej mer. Högern hade själv vidgat författningsrevisionens omfång genom att medtaga första kammaren. Det föregående årets riksdagsskrivelse i den kvinnliga rösträttsfrågan talade sitt

språk. De socialdemokratiska kvinnorna blevo alltmer upproriska och eniga samt vunno ökad anslutning bland de socialdemokratiska männen. Den av åttamannagruppen inom liberala samlingspartiet året förut väckta motionen betecknade slutligen ett överflyglande av det socialdemokratiska partiets anspråk att ensamt företräda de verkligt folkliga ståndpunkterna och kraven. Ehuru männens rösträttsfråga ännu icke var löst, hävde förenämnda omständigheter den historiska kontinuitetens krav och de praktiska betänkligheterna. Den socialdemokratiska riksdagsgruppen fann det riktigast och klokast att vid 1907 års riksdag kräva den kvinuliga rösträttsfrågans lösning samtidigt med männens samt i övrigt avvisa icke blott utskyldsstrecket och åldersstrecket utan även övriga obehöriga rösträttsstreck. En motion väcktes som anslöt sig i rösträttsfrågan till vad som yrkats år 1906 av den liberala vänstergruppen. Denna senare återkom också med sitt förslag. Båda motionerna upptogo nu jämväl kvinnans valbarhet, vilket dåmera krävts även av rösträttsorganisationer.

Efter denna nyorientering inom de tre partierna har den parlamentariska politiken under de följande åren inriktat sig. Högern framhärdar oblidkeligt i sin nihilism, därför att ledningen föreskriver det. Liberaler och socialdemokrater framföra pliktskyldigast saken vid lägliga tillfällen. Resultatet har varit att andra kammaren och vänsterregeringar numera främja kvinnornas rösträttsfråga, under det att första kammaren och högerregeringar äro motståndare till densamma.

Den svenska kvinnorösträttens vandring på de parlamentariska vägarna innefattar ett särdeles belysande exempel på den parlamentariska politikens väsen. Den ekonomiska liberalismens genombrott i början av förra seklet sträckte sina verkningar in på alla områden. Under det att numera de ekonomiska förhållandena börja alltmer omgestaltas i en annan riktning, dröjer denna statskonsts insats ännu kvar i det offentliga livet. Systemet var att de offentliga institutionerna voro på grund utav ämbetsmännens och förtroendemännens bristande egna intresse oförmögna att främja medborgarnes välfärd. De borde därför tilläggas företrädesvis formella uppgifter, under det omsorgen om realiteterna borde överlämnas åt »den enskilda företagsamheten». Denna lära har behärskat jämväl den politiska taktiken. Även socialdemokratin, när den beträdde de parlamentariska stigarne, överrumplades steg för steg på grund av miljöns välde över densamma. Maximiprogrammen, som dock ensamma förmå uppressa en fallen värld, anses fortfarande ej kunna vara föremål för statsinstitutioners verksamhet, utan överlämnas omtanken om de s. k. utopierna, det viktigaste av allt, åt den enskilda företag-

samheten. Det gångna parlamentariska tidsskedet har varit minimiprogrammets förlovade tid, även i de demokratiska partiernas politik. Detta är förklaringen till att det liberala partiets ledning, ehuru liberalismens främsta kamp gällt den politiska friheten, sålde kvinnornas förstfödslo rätt för en grynvälling och tillspillogav det psykologiska ögonblicket, då det gällde något för dem och följaktligen för hela nationen.

Lika belysande för tidsandan är den socialdemokratiska partiledningens parlamentariska taktik. Redan 1889 inskrives den kvinnliga rösträtten på programmet. Inget initiativ togs sedan för att förverkliga detsamma, utan detta överlämnas åt den enskilda företagsamheten. År 1904 vägrade man därför underskriva en motion om saken, men kan ej undgå att rösta för densamma, 1905 ansågs en motion kunna under-tecknas därför att den blott gällde en utredning, 1906 ställde man sig alldeles emot saken emedan det föreslogs att genomföra den kvinnliga rösträtten genast samtidigt med männens, och 1907 var man färdig att själv taga initiativ till just detta, därför att frågan då utan egen med-verkan blivit på ett kännbart sätt »aktuell» och det givetvis ej gick an att komma allt för mycket efter.

Nu börjar omsider maximiprogrammets sol gå upp i öster över den officiella politiken. Under belysningen av denna morgonrodnad hemställer jag ånyo:

att riksdagen ville för sin del antaga som vilande till grundlagsenlig behandling sådan ändring i 16, 19 och 9 §§ riksdagsordningen, att kvinna i likhet med man tillerkännes valrätt till andra kammaren samt val-barhet till båda kamrarne.

Stockholm den 18 april 1917.

Carl Lindhagen.

I förestående motions yrkande instämma:

<i>Ernst Hage.</i>	<i>C. O. Johansson.</i>	<i>Ivar Vennerström.</i>	
<i>Carl Winberg.</i>	<i>J. H. Erikson.</i>	<i>Karl Lundberg.</i>	<i>Thure Widlund.</i>
<i>Magnus Bengtsson.</i>	<i>K. W. Skareen.</i>	<i>Rikard Eronn.</i>	
<i>Fabian Månsson.</i>	<i>Christian Ericson.</i>	<i>J. Björbling.</i>	